

Szabadka szellemi öröksége formálta

Salamon Árpád

A nagy múltú szülőváros bölcsőjében

Az ember a születésével elindul egy úton, amelynek különböző szakaszai a kezdetkor ismeretlenek. Az életcél általában bizonytalan, tudatos cselekményként alig fogható fel, mert egyrészt az adott mikrokörnyezet függvénye, másrészt számos külső körülmény és különböző társadalmi tényező befolyásolja azt. Sok embert – utólag – mégis erőteljesen foglalkoztatja a kérdés, hogy életútja miért alakult úgy, ahogy annak szürke hétköznapjait, tragikus pillanatait vagy éppen fenséges ünnepnapjait élte, éli. Ha valaki elkerült a szülőföldjéről, befolyásolta-e az a pályaválasztását, életminőségét, jellemét? Bizonyára, azonban ahány ilyen jellegű kérdés felvetődik, arra annyi válasz is adható.

Az emberek többsége, a legutóbbi évtizedekig, életének jelentős részét szűkebb pátriája közelében élte. Voltak azonban a múltban is a szülőföldtől távolra kerülő életpályák bőségesen. Szűkebb környezetünkben, a Kárpát-medencében is hasonló volt a helyzet. Az emberek szociális állapotuk miatt, nemzeti kisebbségi és ideológiai jellegű elnyomások révén költöztek el szülőföldjükről (vagy üztek el őket), azonban nem kevés azoknak a száma sem, akik egyéb, például jobb életkörülmények és érvényesülés reményében indultak útnak. Az első világháborút követő nemzeti tragédia után, az országhatárokkal bőségesen szabdalta magyar nemzeti közösségen belül jelentős migrációs folyamat tapasztalható; akár kényszerből vagy megaláztatásból, akár a szülőföld ellehetetlenítéséből fakadó pesszimizmusból kényszerültek emberek erre. Hasonló volt ez 1919, illetve 1945 után a délszláv államhoz tartozó magyar nemzetrészes esetében is. Főképpen a II. világháború után költöztek szakértett személyek a Vajdaságból a kis lélekszám miatt szakemberhiánnyal küszködő Muravidékre.

Az ellenkező irányban jelentősen kisebb mozgás észlelhető. Említésre méltó azonban a 20. század ötvenes és hatvanas éveiben a vajdasági középiskolákban, főiskolákon és egyetemeken tanuló muravidéki fiatalok száma. A Muravidékre, illetve Szlovéniába érkező bácskai, illetve vajdasági magyarok egyik meghatározó egyénisége, az új hazájában – a szlovénok körében is – közkedvelt képzőművész és pedagógus, a ma Slovenske Konjicén élő Salamon Árpád.

A nyolcvanadik életévét jó egészségben, rendíthetetlen alkotási kedvvel betöltő művészegénység általános elismertségét és megbecsülését családi neveltetésének és a szülőföldnek, továbbá sikeres életútjának és magyarságának, valamint széles európai látókörének egyaránt köszönheti. Salamon Árpád 1930. szeptember 7-én született Szabadkán, a nagy múltú, gazdag magyar kulturális örökséggel rendelkező észak-bácskai városban. A művészet iránti érdeklődését, adottságait, véleménye szerint a családban örökölte, hiszen ízig-veéig kultúrát pártoló közegben született. Édesapja ugyan foglalkozását illetően vasmunkás volt, azonban kiváló zenei képességét sokan elismerték. Amikor a hat elemi osztály sikeres befejezése után Szegeden ösztöndíjat kapott, az édesapja – Árpád nagyapja – nem engedte továbbtanulni a fiát azzal a magyarázattal, hogy nem kíván urat nevelni belőle. Azonban kiváló orgánnummal áldotta meg a Teremető, így a neves szabadkai Népkörben, a város magyar kulturális centrumában, számos operettet, és feltehetően operaszámot is énekelt.

A Salamon család, amely nemesi címmel rendelkezett, Mélykút vidékéről származott, míg Árpád édesanyjának vagyonos családja Tompa környékéről. Édesanyja az egyik leggazdagabb, ötgyermekes szabadkai családnak volt a legidősebb lánya. Valamennyien a testvérek közül középiskolát végeztek. Árpád édesanyját főképpen

a festészet és a zene vonzotta, de a nyelvek iránt is nagyszerű érzéke volt.

A Salamon családra jellemző, akárcsak a korabeli Szabadka társadalmi elitjének felső rétegére általában, hogy „nagy magyarok” voltak. Az ilyen magatartásformát véleménye szerint főképpen a magyar közösség elnyomása idézte elő. A két világháború között a magyarelles megnyilvánulások számos területen rendszeresen jelentkeztek. Árpád példaként említette, hogy a 20. század harmincas éveiben két magyar a városházán egymással nem beszélhetett az anyanyelvén. A hatóság részéről folyton azt sulykolták az emberekbe, hogy „beszélj az állam nyelvén”. A magyar közösség az adott körülmények közepette, veszélyeztetett helyzetben, azonban annál inkább magyar érzelművé vált. A magyar családok erőteljes magyar kötődését, szilárd nemzettudatát bizonyítja, hogy gyermekeiket általában olyan névre keresztelték, hogy azt nem lehetett szerbre fordítani. Ezért lett ő Árpád, az öccse Zoltán, a barátai gyermekei pedig Levente, Emőke és Szilárd. Amennyiben például Jánosnak kereszteltek egy magyar gyermeket, azt a hivatali szervek Jovan-nak írták be, anélkül, hogy ahhoz szülői hozzájárulást kértek volna.

Árpád már nagyon fiatalon érezte és felismerte a szerb asszimilációs politikát, hiszen azt a családja esetében közvetlenül tapasztalta. Édesanyját 1939-ben annak ürügyén bezárták, hogy magyar irredenta nótákat énekel (például a közkedvelt „Szabadka, Zombor, Újvidék...” című dalt). A Népkörben tevékenykedők nagyon gyakran egy próba vagy szereplés után náluk kötöttek ki, ahol édesanyja lelkesen hegedült és énekelt a barátoknak. Ez a hatóság szemében szöveget szűrt. A városháza tetőterében volt a rendőrség fogdája, ahol az édesanyja be volt zárva.

Szabadka mindössze néhány kilométerre van a magyar határtól, ezért ott a magyarok a 20. század harmincas éveiben különösképpen tragikusan élték meg a Magyarországtól való elcsatolás tényét. Árpád jól emlékszik arra, bár a gyerekek előtt nem mindenről szóltak és számos dolgot eltitkoltak a szülők, hogy a beszédtema akkoriban nagyon sokszor az igazságtalan trianoni döntésről szólt. Az édesapja gyakorta nyilvánosan kifejezte ellenszenvét az új állam, az új hatalom iránt. Árpád utólag is úgy értékeli, hogy az átlagosnál jobban benne volt a magyar sérelem „csak azért is” han-

goztatása, bármilyen következményekkel járt is az. Adódott is belőle gondja, hiszen emiatt többször fizikailag is bántalmazták. Az aktív politikai jellegű teendőkbe közvetlenül nem kapcsolódott be, a magyar nemzet tragédiája főképpen egyénre szabottan nyilvánult meg benne. Szakszervezeti téren azonban rendkívül tevékeny volt, egyebek mellett 1941 előtt egyik főszerzője volt a szabadkai munkássztrájkknak.

A két világháború között Szabadka belvárosában leginkább csak magyar szót lehetett hallani. Egy gyermek akkoriban az utca hangulatából ítélve alig érezhette, hogy nem Magyarországon él. A közvetlen utcai beszéd mellett a különböző intézmények, főképpen a neves magyar nyelvű iskolák, jelentős mértékben meghatározták és befolyásolták a magyar nyelvhasználat tényét. A mintegy százhuszezres lélekszámmal bíró városban, amely tizenkét kerületből állt, a lakosság túlnyomó többsége akkoriban magyar, illetve magyar kötődésű volt. Árpád emlékezete szerint egy-két kerületben voltak többségben a bunyevácok, azaz a horvátok, valamint Szabadka déli részén, az ún. Sándor városrészben a szerbek. A többire a magyar jelleg és számaránybeli többség volt jellemző.

A gyerekek körében nem volt jelentősebb ellentét a nemzeti hovatartozás miatt, és az őshonosnak tekinthető, szláv származású lakossággal sem volt a magyar közösségnek problémája. A feszültség főképpen abból származott, hogy a hivatalnokréteg, a rendőrség és a csendőrség kizárólag szerb volt, többségében más szerb vidékről oda telepítettek, akik a nagy magyar közösség nemzeti érdekeihez, nyelvéhez idegenkedve, rosszabb esetben meglehetősen ellenségesen viszonyultak. Ők, alaptervekenységük végzése mellett, a szerb érdekek érvényesítése miatt voltak a városba helyezve, és a magyar közösség a kezdettől, tehát az elcsatolástól szálla volt a szemükben. Ennek köszönhető, hogy a Vajdaság politikai központja nem az akkor sokkal jelentősebb és népesebb Szabadka, hanem Újvidék lett, ahol a magyar lakosság számaránya jóval kevesebb volt, mint az észak-bácskai városban.

Árpád 1935-ben kezdett iskolába járni. Az első tanévben az ún. előkészítőt látogatta, amely afféle óvoda jellegű intézmény volt, amelyben még nem tanulták az ábécét, hanem énekeltek, rajzoltak és társalogtak. Az iskoláról, amely teljes mértékben

magyar volt, szép emlékei vannak. Ez volt az ún. Kakas-iskola. Arra nem emlékszik, hogy a tanítás során szláv nyelven bármikor is beszéltek volna. Árpád már otthon jól megtanult szavalni és énekelni, ami az iskolában a hasznára volt, és előnyt jelentett számára. Ennek eredményeként gyakran szerepelt különböző rendezvényeken. Az elemi iskola négy osztályát 1940-ben fejezte be, és tanulmányait a gimnáziumban folytatta, amely úgyszintén magyar nyelvű intézmény volt. A tanintézményben párhuzamos szerb osztályok is voltak, azonban konfliktus a fiatalok körében ott sem volt. Magyarásra nevelték őket a családban, de arra nem, hogy bárki iránt ellenszenvet tápláljanak. Édesapját néhányszor fizikailag is bántalmazták, mégis mindig azt mondta, hogy „a magyarok körében is vannak olyanok, akik nem érdemlik meg, hogy magyarnak nevezzük őket, és a szerbek és cigányok között sem csupán olyanokkal találkozunk, akik csak lopnak”. Az álláspontja az volt, hogy becsületes és becsstelen emberek vannak, nemzeti hovatartozástól függetlenül.

Az első gimnáziumi osztályt, számos pajtásához hasonlóan, Árpádnak is ismételnie kellett, mivel időközben ismét magyar fennhatóságú terület lett Szabadka, és mivel 1941 áprilisában még nem volt vége a tanévnek, a következő ősztől ismét az első osztályt kellett látogatnia. Mindvégig kiváló tanárai voltak, akiktől sokat tanult és megalapozták értékrendjét.

A visszatért Délvidéken

Amikor a politikai körülmények az 1930-as évek végén úgy alakultak, hogy bizonyos magyarlakta területek visszakerültek Magyarországhoz, annak Szabadkán is nagyon örült a lakosság. Már 1938 végétől, az első bécsi döntés utáni időszakból, a Délvidéken nagyon várták a magyarokat. Abból az időszakból Árpád főképpen arra emlékszik, hogy édesanyja a náluk rendszeresen találkozó baráti társasággal énekelte a székely himnuszt, aztán később valamilyen kárpátaljai éneket is, amelyet hetven évtized után már pontosan nem tud felidézni. Azon a húsvéthétfőn, amikor bevonult a magyar hadsereg Bácskába, az édesapjával elébük indultak. Jól emlékszik arra, hogy az ún. csetnikek, akkor már nem szervezett katonai alakulatként, a halasi út déli oldalán fekvő kaszárnyaépületekből

lövöldöztek az érkező magyar katonákra. Árpád öt éves öccse is velük volt, ezért édesapja félt, hogy valamelyiküket találat érheti. Annak megelőzése céljából egy jól ismert ösvényen, a nagypapa szőlőparcelláján húzódtak meg. A visszacsatolás idején számos alkalmi ünnepségre és rendezvényre került sor, amelyek elsősorban úgy maradtak meg emlékezetében, hogy mindig óriási tömeg volt azokon jelen.

Árpád a cserkészszervezetben is tevékeny volt. A református cserkészszervezetnek volt a tagja, mivel őt a református vallás szerint nevelték. A későbbiek során a kántori teendőket is ellátta, mivel a tanítóképző idején az orgonavizsga követelményeinek sikeresen eleget tett. Édesapja római katolikus volt, azonban őt az édesanyja vallása szerint nevelték.

Édesanyját buzgó magyarsága miatt 1942-ben a magyar állam kitüntetésben részesítette, amit azonban ő nem volt hajlandó átvenni. Azt üzenté Budapestre, hogy amennyiben tisztelik a helytállását és a munkáját, akkor inkább pénzt adjanak neki. Küldtek is neki annyi pénzt, hogy azon egy zongorát vásárolhattak. Salamon Árpád büszkén jegyezte meg, hogy a zongora még mindig megvan Velenjében. Néhány esztendeje a „Šaleški likovniki” művészársaságnak ajándékozta azt, mivel a Gorenje gyár segítségével szállították annak idején Szabadkáról Szlovéniába.

Az impériumváltás 1941-ben Szabadkán is azal járt, hogy a hivatalnokréteg és a tanítóság bizonyos része kicserélődött. A szerbek általában állás nélkül maradtak, és távoztak a városból, helyükbe részben helyi, részben Magyarország különböző vidékeiről érkező hivatalnokok kerültek. Az 1942-es vérengzésekre, amelyeket a magyar hatóság követett el, Szabadka vonatkozásában nem emlékszik, illetve arról közvetlenül nem tud. Arra azonban emlékszik, hogy egyszer a nagybátyjával a Városháza környékén sétáltak, és ott sorba volt fektetve néhány hulla. Azt mondták nekik, hogy azoknak a csetnikeknek a teteme van ott, akik a Népszínház közelében ma is álló épületből lövöldöztek a magyarokra. A későbbi, szerb megtorlásként számon tartott eseményről pedig olyan emléke van, hogy már az újonnan létrejött második jugoszláv fennhatóság idején egy alkalommal édesapjával az egyik bekerített temető mellett sétáltak, és a sírkert téglafalán nagyon sok lövedék

nyomát lehetett látni. Édesapja azt mondta neki, hogy ott legalább ezer magyart végeztek ki.

Árpád jól emlékszik arra is, hogy a lakosság hangulata és véleménye a háborúról fokozatosan változott. A visszacsatolás időszakában, azt felszabadulásként megélve, egy-két évig euforikus légkör uralkodott, majd amikor 1943–44-től kukoricakenyeret ettek a kiváló termőföldjéről híres Bácskában, és minden portékáért sorba kellett állni, a közömbösség, majd a csalódottság is erőt vett az embereken. Ő is rendszeresen sorban állott, és annyi ételmezt kapott, amennyi egy családra ki volt szabva. A kukoricamálét „nyögve nyelőnek” nevezték, mert általában kemény és szinte ehetetlen volt, és csak akkor tudták elfogyasztani, ha szilvalekvárral megkenhették.

A II. világháború idején Szabadkán a társadalmi élet elége pezsgett. Az emberek szívesen látogatták a Palicsi-tó gyönyörű környezetét. Akkoriban a városban villamosközlekedés volt, amely egészen a tóig szállította a polgárokat, de nemegyszer kerékpárral is közlekedtek, hiszen a néhány kilométernyi távolság nem jelentett különösebb nehézséget. A Népkörben akkoriban különösképpen gazdag kulturális élet folyt. A nótaestek igencsak kedveltek voltak. Árpád édesapja ezek közkedvelt szereplője volt. Jól emlékszik az ún. batyubárra is, amelyet úgyszintén a Népkörben szerveztek. Az volt rá a jellemző, hogy a szórakozni vágyó emberek magukkal vitték az ételmezt, amelyet a rendezvény alatt elfogyasztottak. Interjúalanyunk szerint „mindenki azt evett, amit hozott”, bár a legtöbbször mások finomságait is megkóstolták. A színházi élet akkor is említésre méltó volt, és a város kulturális életének egyik legfontosabb részét képezte.

A visszacsatolás időszakában a Salamon családra nem volt jellemző, hogy a határ megszűnésével gyakorta járt volna az ún. trianoni Magyarország területén. Kivételt az édesanyja családi fészkének számító Tompavidéke jelentett, valamint Mélykút, ahol az édesapja nagyapjának a keresztlevelét megtalálták, valamint a család nemességét bizonyító kutyabőr. A nemesi oklevélen, amelyet később, Árpád nem kis csalódására, az édesapja elveszített vagy elhagyott, a Hollósy Salamon Antal név szerepelt. Emlékszik arra, hogy akkor, a háború idején kerékpárral közlekedtek Mélykútra, majd a nemesi oklevéllel a zsebében az édesapja a szabadkai városházán bizonyította, hogy a csa-

lád nem zsidó származású. Ez az esemény is véleménye szerint utal a korabeli magyar társadalmi valóság egyik tragikus összetevőjére. Szabadkán rendkívül sok, több ezer zsidó származású polgár élt. A Salamon család több zsidó családdal és személyvel közvetlen baráti kapcsolatot ápolt, ami a két világháború között természetes jelenség volt. A gyerekek is jól ismerték egymást, barátok voltak. Az orvosaik zsidó származásúak voltak, az édesanyja pedig az egyik, úgyszintén zsidó származású, német nyelvet tanító tanár gyermekének a keresztanyja volt. A családban 1944-ben nagy aggodalommal kísérték közvetlen ismerőseik elhurcolását, bár akkor még nem sejtették, hogy milyen sors vár legtöbbszörükre. Titokban hallgatták a magyar rádiót - mint ahogy később is -, azonban a zsidósággal kapcsolatos eseményekről nem tudósítottak. Árpád máig megrázó emlékként idézte fel azt az eseményt, amikor több ezer embert a gettóból elszállítottak. Neki is mint „református cserkésznek”, rakogatni kellett az elhagyott helyiségekben maradt lepedőket, párnákat és egyéb holmit. A tragikus emlék azért is megmaradt benne, mert mintegy két esztendővel később, akkor már a „szocialista rendszer tanuló ifjúságának” egyik diákjaként, hasonlóan lélegzetfojtó munkát kellett végezni a partizánok által elűzött vagy előlük megszökött svábok kiüresedett házaiban.

Többszörösen felszabadítva...

A német hatalomátvétel, amely a zsidók elhurcolását is magában foglalta, megmaradt Salamon Árpád emlékezetében, a Szálasi-féle korszakra nem emlékszik, mivel annak 1944 őszén a Bácskában már alig volt/lehetett közvetlen hatása. A háborús események időközben jelentősen megváltoztak. Az azonban máig előtte van, hogy valamikor az említett év októberében a magyar katonák visszavonulásra kényszerültek, így Szabadkát is elhagyták. Azt követően körülbelül egy hónapos pangásra került sor, majd novemberben megérkeztek az oroszok. Ezzel kapcsolatban, bár tragikus korszakról van szó, Árpád ironikusan megjegyezte, hogy a 20. században „Szabadka a legfelszabadítottabb városnak tekinthető, mert azt az elmúlt bő kilencven esztendőben legalább nyolcféle hadsereg vagy alakulat felszabadította”. Az október-novemberi pangás alatt teljes interregnum volt a

városban. Senki nem tudta, hogy mi lesz velük, és a közbiztonsággal sem törődött senki. Tizenéves kamaszkorú legénykék, köztük Árpád is, járták az utcákat és azt tapasztalták, hogy a boltok, hivatalok, nyomdák és más létesítmények gazdátlanul vannak. A városban betört üzleteket és elhagyott hivatalokat láttak, nyitva hagyott ajtókkal. Bárki be-mehetett kénye-kedve szerint azokba. A nyomdában is minden fel volt dülva, amire Árpád azért figyelt fel, mert a nagybátyja is nyomdász volt, akitől sokat hallott e mesterség fortélyairól. Tőle hallott először Alsólendváról is, mivel a rokon a második világháború előtt bizonyos ideig az alsólendvai Balkányi-féle nyomdában dolgozott. A sajátos, fennhatóság nélküli állapot néhány hétig tartott.

Az oroszok bejövetelére Árpád jól emlékszik. Az ő házukat is igénybe vették, mivel egykor a családnak nagy udvara volt, amelyen öt teherautó parkolhatott. Anyai nagyapjának 1944-ben megvolt még a nagy műhelye, ami az oroszoknak kapóra jött. Sem az oroszok, sem később a bolgárok nem bántalmazták őket, mégis Salamon Árpád emlékezetében megmaradt néhány emlékezetes esemény abból az időszakból. Az első orosz alakulat legénysége, amely hozzájuk került, megitta édesanyja kölnivizét. A pincéből felhozták az egész boroshordót, és annak tartalmát rövid idő alatt elfogyasztották. Egy másik alkalommal az egyik orosz azt parancsolta édesanyjának, hogy főzzön nekik krumplit. Szegény asszony megjegyezte, hogy nincs akkora edénye, amiben a mintegy tizenöt fős legénységnek főzhetne, mire az orosz fogta a „piszkos vödört”, amelyet – egyebek mellett – alkalmakként szükségletre is használtak, és utasította, hogy főzzön abban.

Árpád édesapja nagyon irtózott az oroszoktól, aminek több oka volt. Egyrészt még azok érkezése előtt a magyar és a német propaganda elrettentő híreket terjesztett róluk. Számtalanszor elmondták, hogy mi vár majd a lakosságra egy esetleges bolsevista győzelem esetén, és erőteljesen ösztönözték őket arra, hogy mindent tegyenek annak megakadályozása érdekében. Másrészt, saját apjától, Árpád nagyapjától, aki megjárta az orosz frontot is, olyasmit hallott róluk, hogy az első világháborúban két eltöltött hét az orosz frontvonalon rettenetesebb volt, mint Doberdónál, azaz az olasz fronton eltöltött két esztendő összesen. Árpád édesapjára nagyon lesújtóan hatott az

is, hogy Szabadkán és a vidéken 1944 őszén a magyar fennhatóság megszűnt, a hadsereg visszavonult, és elrettentő lehetőségként ismételtlen előrevetődött a kisebbségi sors bekövetkezése. Mindez nagyon befolyásolta, hogy rövid idő alatt összeomlott benne minden. Mindemellett alkoholt is gyakran fogyasztott, így egy sajátos esemény történt, ami majdnem tragédiába torkolt. Az oroszok egy régi tükörszerkezeten üres üvegeket találtak, amelyeket Árpád édesapja öngyújtókészítés céljából tartott a lakásban. Valamilyen félreértés keletkezett ebből, ami annyira kihatott a kétségbeesett emberre, hogy a végében öngyilkossági kísérlethez folyamodott. Tizennégyszer szúrta meg magát, azonban szerencsére a szívét nem találta el. A család és a gyermekek számára az esemény szörnyű megrázkódtatással járt.

A családban akkoriban az átlagosnál is jobban titkolták a gyerekek és a fiatalabb családtagok körében a politikai jellegű híreket, így Árpádnak az új jugoszláv hatalom által elkövetett bácskai vérengzésekről – azonkívül, amit már említettünk – nincs tudomása. Családi környezete eléggé sajátos módon élte túl a következő hónapokat. A Vajdaság területén akkoriban már aktívabb szerepe volt a Petőfi brigádnak, amely magyar alakulatként a jugoszláv „felszabadító” mozgalomhoz tartozott. Árpád két anyai nagybátyja, Andor és Károly is annak keretében aktívak voltak, mégpedig a közismert Kosta Nagy (vagy Nađ) sofőrjeiként szolgáltak. Ennek köszönhető, hogy a későbbiek során a hírhedt OZNA, a jugoszláv nemzetvédelmi szolgálat keretében is hasonló tevékenységet folytattak, amíg azt el nem hagyták. Nagybátyjaival folytatott beszélgetésekből tudja, hogy Kosta Nagy bírta a magyar nyelvet is, hiszen az édesapja magyar volt, azonban tudatosan nem beszélt magyarul. Velük is szerb nyelven társalgott.

Arról, hogy nagybátyjai miként kerültek kapcsolatba a Petőfi brigáddal, Árpád elmondta, hogy az adott helyzetben nem volt más választásuk. Ők hívó református vallásúak voltak, Károly a presbitériumnak is tagja volt, azonban egy helyzetben dönteniük kellett, hogy csatlakoznak az említett alakulathoz vagy „kinyírják” őket. Később, amikor már az OZNA keretében voltak, Andor hamar felismerte, hogy ténylegesen milyen szervezettel van dolguk. Amikor egy bécsi német nőt kínoztak, és ő látta azt, azt mondta, hogy neki abból elég, ő

azonnal távozik a szervezetből, és a Katalin nevű nőt feleségül veszi. Akkor Károly is bejelentette távozását az egyébként jól megfizetett munkahelyről. Bármennyire is furcsának tűnik, a körülményekhez képest szerencsés módon mindnyájan megszabadultak a hírhedt szervezettől.

Az interjú során többször elhangzott az a szó, hogy felszabadulás, akár 1941 vagy 1945 kapcsán, ezért Árpád utalt annak értelmezésére. A magyar emberek az új délszláv fennhatóságot nemzeti szempontból semmiképpen nem fogadták felszabadulásként, hiszen számukra 1941 volt az. Azonban maga a fogalom, az egypártrendszer ideje alatt, az 1945-ös eseményekre a magyarok körében is valamennyire meghonosodott. Azt semmiképpen sem nemzeti szempontból kell értelmezni, hanem a háború megszűnésével kapcsolatos esemény magyarázataként. Más lapra tartozik, állította Árpád, hogy generációk nőttek fel annak egyoldalú értelmezésében mellett.

Salamon Árpád a gimnázium hatodik osztálya után nem látta értelmét, hogy a megkezdett tanulmányokat befejezze, mert nem akart sem orvos, sem mérnök lenni, ezért átiratkozott a tanítóképzőbe. A döntés fontos indítéka volt, hogy a megboldogult szabadkai református lelkész leánya kiválóan festett, aki Árpádra nagy hatással volt. Tőle kapta az első olajfestéket, amivel első festményét megfestette. A kedves hölgyet afféle példaképének tekintette. Ahogy édesanyjától nagyon sokat tanult a magyar és a német nyelv, valamint a zene terén, édesapjától számos hasznos gyakorlati foglalatosságot sajátított el, a református lelkész leányától pedig művészetet, valamint a művészet iránti tiszteletet sajátított el. A tanítóképzőben, amelynek keretében a magyarral párhuzamosan voltak szerb tannyelvű osztályok is, Árpád végig csak magyar nyelven tanult.

Amikor Árpád az említett intézményt látogatta, amely szakmai szempontból jó alapot biztosított a pedagógusjelölteknek, a térségben sajátos események zajlottak. Akkor vette kezdetét az ún. informbiro, azaz a „Tito láncos kutya”-féle időszak, amikor a magyar és a jugoszláv állam közötti viszony teljesen elmérgesedett. Olyasmire is sor került, hogy a tanítóképzőből, minden előzetes bejelentés vagy tárgyilagos érv nélkül, elvittek diákokat ismeretlen helyre, például a hírhedt börtönnek számító Goli otok szigetre is. A legmagyarabb ér-

zelműeket érte az említett „megtiszteltetés”. Közvetlen osztálytársai közül is vittek el néhányat, valamint a bábszínház tagságából is, amelyet – diákként – 1948 és 1960 között Árpád igazgatott. Utólagos véleménye szerint ideológiai és politikai szempontból egyaránt rendkívül nehéz esztendőök voltak a II. világháború utáni évek. Ő valószínűleg azért menekült meg a legszörnyűbb megpróbáltatások elől, mert semmilyen pártpolitika vagy ahhoz kapcsolódó ideológiai elkötelezettség nem vonzotta. Bölcsen megfogadta édesapja tanácsát, aki többször arra intette, hogy legyen ő csak „haspárti”. A kommunista ifjúsági szervezetbe sem próbálták meg közvetlenül bevonni, bár a fiatalok teendőiből, egyesületek keretében, mindig becsületesen kivette a részét. Elsősorban fényképezett és különböző iratokat, ábrákat sokszorosított. Bármennyire volt is akkoriban erős az ideológiai nyomás, neki sikerült előle kitérni. Furcsán hangzik, de amint már közvetve utaltunk arra, ő éppen abban az időszakban tett sikeres orgonavizsgát a szabadkai Barátok-templomában. Nagyon kellemes emlékek fűzik az említett templom korabeli orgonistájához, Kadek bácsihoz, aki sokszor a segítségére volt, és akivel sikeresen együtt tudott működni.

Új hazakeresés

A négyéves tanítóképzőt, amely középiskolának számított, Árpád 1950-ben fejezte be. Még az említett év szeptemberében sikeresen felvételizett a belgrádi akadémián, azonban amikor október elsején elment beiratkozni, akkor azzal küldték őt vissza Szabadkára, hogy tanítóhiány van, menjen vissza tanítani. Később felvetődött benne, hogy talán azért döntöttek így, mert ő akkor még igen hiányosan beszélt a szerb nyelvet. A visszautasítás nagy megrázkódtatást jelentett számára, majd azt követően jelentős változás következett be az életében. Bizonytalanságában nem tudta, hogy mihez kezdjen, mert Szabadkán a tanítói munkahelyek be voltak töltve. Akkor a segítségére volt a család egyik kedves ismerőse, Tóth Lajos tiszteletes úr. A református lelkész rendszeresen látogatta a szlovéniai Muravidéken Szentlászló települést és a többi környékbeli református közösséget, mivel az említett térségben magyar lelkész nem volt. Árpád tőle tudta meg, hogy Szlovéniában is élnek magyarok. A tiszteletes úr írta meg a kérvényét is,

amelyben tanítói állás után érdeklődött a Muravidéken. Nagyon hamar, egy jó hét múlva pozitív válasz érkezett. A családban a körülmények ellenére sem nézték jó szemmel, hogy Árpád a bizonytalanban próbál szerencsét, azonban ő eldöntötte, hogy él a lehetőséggel. A válasz értelmében 1950. november 9-én Muraszombatba érkezett, valamint még aznap este az Őrség tájegységben fekvő Hódosra, ahol tanítói állást kapott. Az első esztendő, amelyet a kellemes településen töltött, nehéz volt, mivel önálló életformát addig nem próbált ki. Az új környezetben pedig magára volt utalva. Kedves tanítókollégák ugyan voltak, mégsem volt könnyű a beilleszkedés.

A következő esztendőben beiratkozott a ljubljainai tanárképző főiskolára, amelyet sikeresen befejezett. A fő szakja a rajz volt. Azt követően, mint ahogy akkoriban szokás volt, bevonult a jugoszláv hadseregbe, kötelező katonaidejének letöltésére. A véletlen műve volt, hogy a macedóniai Bitoljban (Bitola) ugyanabban a kaszárnyában szolgált, amelyben édesapja is a két világháború közötti időszakban.

Leszerelése után Alsólendvára került, ahol 1954-től tanított az elemi iskolában. A rajz mellett egyéb tantárgyakat is oktatott. A lendvai időszak szép emlékei mellett máig maradt benne néhány kellemetlen élmény, amely – amint fogalmazott – megpecsételte a városban eltöltött életszakaszát. Az említett időszakban több, a magyar közösség számára kedvezőtlen jelenségre figyelt fel. Mivel jelentősen nagyobb, szinte színmagyar közegből érkezett a Muravidékre, egyes intézkedésekre az átlagosnál jobban figyelte, és esetenként a helyieknél érzékenyebben reagált rájuk. Akadt belőle gondja is. Tekintettel arra, hogy hosszabb ideig nem rendeződött a lakásügye, pedig időközben épültek az új lakótömbök, nehézségét az akkori városi tanácselnöknek is elpanaszolta. A város, azaz a járás korabeli első embere nem mutatott kellő érdeklődést a magyar tanító problémája iránt, amire Árpád meg is jegyezte, hogy ő nem miatta, hanem az ott élő magyarok miatt vállalta a lendvai küldetést. Erre az elnök lehorthystázta, és megjegyezte, hogy amíg ő a városban fontos tisztséget tölt be, ne reménykedjen lakásról.

Akkoriban a lendvai iskola élére új igazgató került, aki elrendelte, hogy minden magyar könyvet az iskola könyvtárából ki kell dobni. Árpád rendki-

vül nehéz helyzetben volt, mert az iskolai könyvtárosi teendőket is ő látta el. Több rendkívül értékes magyar könyv volt az állományban, amelyeket nem volt szíve eltávolítani. Nagyon sokat titokban megmentett, ideiglenesen magánál tartott, nyilvánosan pedig azt mondta, hogy a könyveket elvitték a szemétdombra.

Salamon Árpád az 1956-os magyar forradalom idején is Alsólendván tartózkodott. Horváth Józseffel, az egyik lelkes helyi tanárral többször említették, hogy ők ketten szükség esetén elmennek a magyar ügy megsegítésére, Budapestre. Ez az OZNA tudomására jutott, így ő is a hírhedt titkosszolgálat „listájára” került. A helyi pártvezető beidézte őket, azonban hála istennek nagyobb gondjuk nem keletkezett belőle. Amennyire teheték, a menekülteket is segítették, főképpen néhány gyereket, akik meghatározott ideig a lendvai elemi iskolát látogatták.

Árpádnak akkor sem volt, és ma sincs jó véleménye az 1959/60-as tanévben a Muravidéken bevezetésre került kétnyelvű oktatási modellről. Szerinte, a viszonylag kis lélekszámú magyar közösség ellenére, nem lett volna rá szükség. Véleménye szerint többet kellett volna tenni a magyar oktatási intézményrendszer megőrzése érdekében, hasonlóan, ahogy a szlovéniai tengermentésben élő olaszok esetében történt. Egyetért azzal, hogy a korabeli társadalmi helyzet a „vasfüggöny” időszakát követően rendkívül kedvezőtlen volt, azonban egyes személyek a magyarság körében – véleménye szerint – hamar beadták a derekukat.

Árpád Lendvát, amelyhez máig szép emlékek is kötik, 1961-ben hagyta el akkori feleségével, aki szlovén nő volt. Mivel korábban többször megfordultak Velenje környékén, ahonnan a felesége származott, úgy határoztak, hogy – kedvező feltételek mellett – a rohamosan épülő szlovén városba költöznek. Arra az is kihatással lehetett, hogy egykori felesége nem igen kedvelte a magyar nyelvet, nem is tanult meg szinte semmit magyarul.

Amikor arról kérdeztem Salamon Árpádot, hogy milyen volt Bácskából, egy nagy közösségből származó magyarként beilleszkedni a Muravidéken, és hogyan éli meg a magyar nemzeti kötődést az utóbbi években szín szlovén vidéken, a rokonszenves művészember meglepő választ adott. Én azt feltételeztem, hogy a kezdeti fázis-

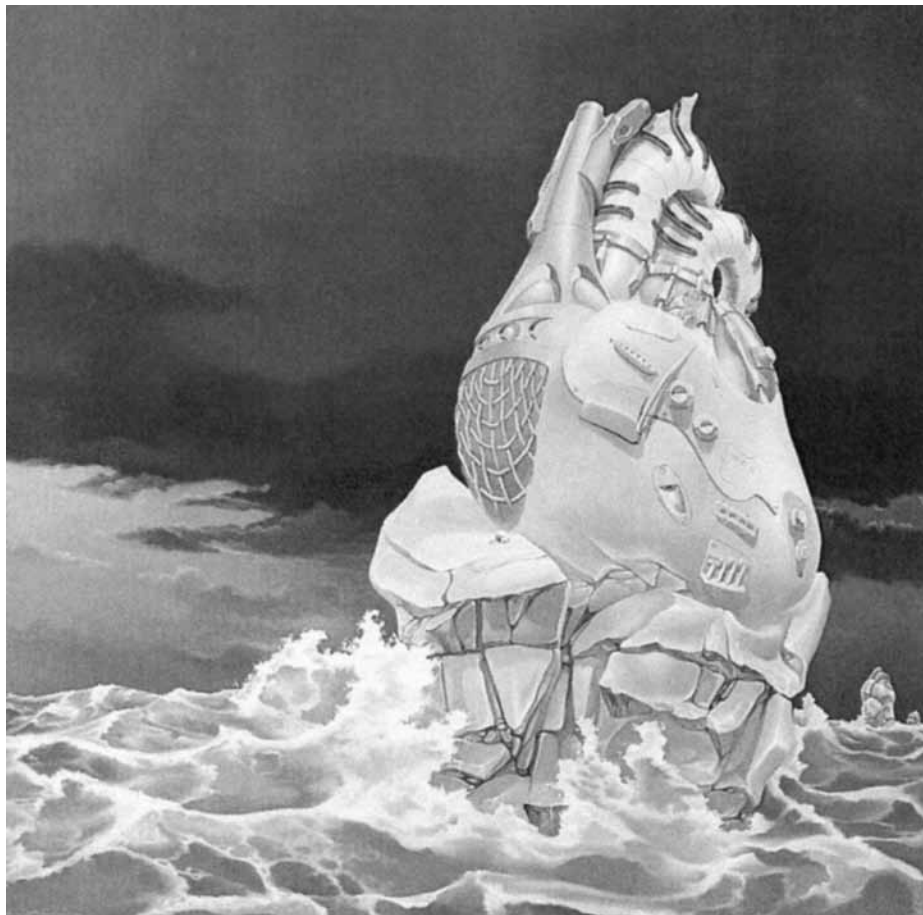
ban kiváló nyelvismere és jártassága miatt a muravidékiek feltekintettek rá, és hogy manapság kevésbé érez különbséget muravidéki és vajdasági magyar között. A következő választ adta: „Van egy bizonyos különbség közöttünk, amit nem volna rossz megváltoztatni. Bánt az, hogy csak az a jó magyar, aki a Muravidéken született”. Ez – sajátos módon – az utóbbi húsz-harminc évben még jobban érződik benne, mint korábban, bár ettől függetlenül ma is erőteljesen kötődik Alsólendvához és a Muravidékhez.

Salamon Árpád ma is szívesen látogat el szülővárosába, azonban Szabadka ma már számára csak az emlékek városa. Ő 1950-ben elkerült onnan, és azt követően csak látogatóként járt vissza. A huszadik század közepére jellemző észak-bácskai nagyvárosi hangulat, jelleg és mindenekelőtt etnikai összetétel az elmúlt fél évszázad során gyökeresen megváltozott. Az elmúlt évszázad

utolsó évtizedében zajló délszláv háborút követően különösképpen nagy számban telepítettek a városba szerb nemzetiségűeket.

A Muravidéket, akárcsak Magyarországot is, rendszeresen és szeretettel látogatja. Élete őszén egy kiváló társsal, Heda feleségével áldotta meg a Teremtő, akivel teljes harmóniában élnek Slovenske Konjicén. Együtt élvezik a művészet és természet szépségeit, szűkebb otthonuk, valamint Szlovénia, a Kárpát-medence és a Föld minden hozzájuk közel álló értékét. Külön kell azonban hangsúlyozni, hogy a magyar művészeti és általános emberi értékek tisztelete, gyarapítása Árpád életfilozófiájának a vezérfonala, aminek gyökerei a korabeli szabadkai családi környezetbe vezethetők vissza.

* A *szociográfiai jellemzés a 2008. március 25-én Salamon Árpáddal készített mélyinterjú alapján íródott.*

Sziklaszív